

Glejtek, Miroslav

Pečatenie v novovekých hodnoverných miestach na príklade Spišskej a Nitrianskej kapituly

Studia historica Brunensia. 2013, vol. 60, iss. 1-2, pp. [213]-228

ISBN 978-80-210-7685-3

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132828>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIROSLAV GLEJTEK

PEČATENIE V NOVOVEKÝCH HODNOVERNÝCH MIESTACH NA PRÍKLADE SPIŠSKEJ A NITRIANSKEJ KAPITULY

Abstract:

The paper focuses on the Modern Period seals and sealing in credible places (locus credibilis) in the Kingdom of Hungary. It presents the basic historical context, in which the credible places were created and operated within religious institutions in the Middle Ages. Specifically, it addresses the problems which the political and social changes in modern times brought to the function of these institutions. Particular attention is paid to the seals and their use in modern Nitra Residential Chapter and Spiš Collegial Chapter. The paper is mainly based on the research of archives of the correspondent religious institutions. Its main objective is to present unpublished facts about the design of the seals of these institutions, as well as issues related to the method of sealing, storage and use of the typarium.

Key words:

chapter, Spiš, Nitra, seal, iconography, locus credibilis

Katedrálne a kolegiálne kapituly patrili, po (arci)diecézach, dôležitých opátstvach a ďalších konventoch, medzi najvýznamnejšie cirkevné inštitúcie na území Uhorského kráľovstva v stredoveku, ale do značnej miery aj v novoveku. V priebehu 13. storočia mnohé z nich získali osobitné postavenie tzv. hodnoverných miest (*locus credibilis*). Išlo o špecifické inštitúcie, ktoré v Uhorsku vykonávali svetské funkcie, hoci ich činnosť personálne zabezpečovali predstavení a členovia cirkevných inštitúcií. Svojím pôsobením nadviazali na činnosť tzv. božích súdov, ktoré boli ešte začiatkom 12. storočia vykonávané podľa nariadení kráľa Kolomana pri biskupských sídlach a väčších prepoštvách.¹ Na Slovensku pôsobili v tomto rannom

¹ R á b i k , Vladimír: *Formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku*

období pri Nitrianskom a Bratislavskom prepoštvstve. Okrem toho vychádzali i z činnosti pristaldov, osobitných kráľovských súdnych poverencov. Činnosť pristaldov, ktorá sa dostávala pod čoraz väčšiu kritiku, postupne prestávala postačovať požiadavkám na zabezpečenie právnych aktov. Začiatkom 13. storočia už ústne svedectvo pristaldov nestačilo a dôležitú pozíciu získali práve hodnoverné miesta.² Osobitný význam má 21. článok dekrétu kráľa Ondreja II. z r. 1231. Z neho vyplýva, že pristaldovo svedectvo o právnom akte musí byť doplnené svedectvom kapituly alebo konventu.³ V tejto renovácii zlatej buly z r. 1222 sú priamo uvedené dôvody vedúce k oslabeniu pozície pristalda. Predovšetkým išlo o častú korupciu a zneužívanie úradu poverenými osobami.⁴ Touto úpravou začali hodnoverné miesta vykonávať funkcie, ktoré zodpovedali v západoeurópskych krajinách verejným notárom. Postupne narastala nespokojnosť s činnosťou hodnoverných miest, predovšetkým pri menších konventoch, ktoré túto činnosť nezriedka zneužívali a využívali svoju autentickú pečať nezákonne. K zásadnej reorganizácii ich činnosti došlo v roku 1353, v ktorom bolo ustanovené, že hodnovernú činnosť bude vykonávať v celom Uhorsku len 16 sídelných a 10 kolegiálnych kapitúl, ako i 10 benediktínskych a 6 premonštrátskych konventov.⁵ Každé z hodnoverných miest malo presne určenú územnú pôsobnosť podľa žúp. Ich činnosť bola postupne presne rozčlenená a možno ju rozdeliť do niekoľkých skupín. Hodnoverné miesta vyhotovovali písomné svedectvá o výpovediach a dohodách rôznych stránok. Na ich žiadosť (*fassiones*) vykonávali právne úkony spolu s kráľovským poverencom a podávali o nich podrobné hlásenia (*relationes*). Hlásenia boli vykonávané na príkaz panovníka alebo iného vysokého štátneho činiteľa. Na požiadanie vydávali overené odpisy písomností (*transsumptum*) a vo svojich archívoch opatrovali druhé exempláre listín. Neskôr viedli regis-

v stredoveku (*Bratislavské prepoštvstvo*). In: Rábik, Vladimír a kol.: Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Kraków 2010, s. 32.

² M a y e r , Marián: *Hodnoverné miesta a ich pečate*. Vlastivedný časopis, roč. 17, 1978, č. 3, s. 116.

³ N o v á k , Jozef: *Pečate konventov a kapitúl*. In: Šimončíč, Jozef (ed.): *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava 1994, s. 78.

⁴ M a r s i n a , Richard: *Hodnoverné miesta*. In: *Pamiatky a múzeá*, 2005, č. 1, s. 10. L e h o t s k á , Darina: *Príručka diplomatiky*. Bratislava 1972, s. 267–268.

⁵ Na Slovensku pôsobili pri sídelnej kapitule v Nitre, kolegiálnych kapitulách v Bratislave a Spišskej kapitule, benediktínskych konventoch na Zobore a v Hronskom Beňadiku, a premonštrátskych konventoch v Jasove, Lelesy, Šahách a turčianskom konvente v Kláštore pod Znievom. L e h o t s k á , D.: *Príručka*, s. 269–270. M a y e r , M.: *Hodnoverné*, s. 117.

tre, v ktorých boli príslušné listiny zapísané.⁶ Okrem toho uschovávali aj písomnosti iných osôb.⁷ Hodnoverné miesta z titulu svojich povinností patrili medzi najvýznamnejších vydavateľov dokumentov diplomatického charakteru.⁸ Ich najtypickejším symbolom bola autentická pečať, pod ktorou pečatili vydávané dokumenty. Autenticitu týchto pečatí, a teda i vydané dokumenty hodnoverných miest akceptovali počas celého stredoveku tak svetské, ako i cirkevné fóra.⁹

S nástupom novoveku čoraz viac narastala diverzifikácia administratívnej činnosti i v kanceláriách týchto inštitúcií. S tým súviselo i intenzívne používanie čoraz väčšieho množstva typárií, hoci už v čiastočne zmenenej pozícii ako v stredoveku, keďže význam pečate sa oproti predchádzajúcemu obdobiu menil. Hlavnú verifikačnú úlohu dokumentu začal zastávať podpis vydavateľa písomnosti. V prípade hodnoverných miest zohrával dôležitú funkciu aj v novoveku autentický protokol.¹⁰ Pečať postupne strácala svoju hlavnú, overovaciu funkciu a získala skôr charakter sprievodnej súčasťi dokumentu. Navzdory tomuto faktu možno v novoveku sledovať i určitú kontinuitu so stredovekým obdobím. Osobitne to možno postrehnúť napríklad

⁶ Ide o zásadné pramene, z ktorých sa dozvedáme, kedy, kto a v akej veci vydal príslušný dokument, najčastejšie listinu. Tieto autentické protokoly nás teda informujú o množstve listín, ktoré sa v originály ani odpise nezachovali.

⁷ K činnosti hodnoverných miest, konkrétne v Spišskej kapitule pozri aj: J a v o š o - v á , Erika – K u z m í k o v á , Miriam: *Verejnoprávna funkcia Spišskej kapituly v stredoveku*. In: *Studia archaeologica Slovaca Mediaevalia III – IV/2000 – 2001*. Bratislava 2001, s. 267–270.

⁸ K písomnej produkcii pozri napríklad: H u n y a d i , Zsolt: *Administering the Law: Hungary's Loca Credibilia*. In: Rady, Martyn (Ed.). *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge 2003, s. 25–35. M a r s i n a , Richard: *Štúdie k Slovenskému diplomatáru II*. Bratislava 1989, s. 88–149. M l y n k a , Martin: *Hodnoverné miesto pri Zoborskom konvente sv. Hypolita*. (Diplomaticko-paleografická analýza listinného materiálu do roku 1387). Diplomová práca na FH Trnavskej univerzity v Trnave. Trnava 2004. P a l u g a , Lukáš: *Hodnoverné miesto pri Nitrianskej kapitule do začiatku 14. storočia*. (Diplomaticko-paleografická analýza). Diplomová práca na FH Trnavskej univerzity v Trnave. Trnava 2005. Š v e c o v á , Adriana: *K počiatkom činnosti Hodnoverného miesta pri Spišskej kapitule*. In: Šimončíč, Jozef (Ed.). *Studia historica Tynaviensia III*. Trnava 2003, s. 49–58. K vývoju hodnoverných miest v 15. storočí pozri najmä: S o l y m o s i , László: *Die glaubwürdigen Orte (loca credibilia) Ungarns im 14.–15. Jahrhundert*. *Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel und Wappenkunde*, 55, 2009, s. 175–190.

⁹ K otázke autenticity pečatí v stredovekom uhorskom prostredí pozri: R á b i k , Vladimír: *Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve*. In: Ragačová, Júlia (Ed.). *Pečate a ich používatelia*. Bratislava 2007, s. 107–123. K u m o r o v i t z , Bernát: *Az authenticus pecsét*. *Turul*, 50, 1936, č. 3–4, s. 45–68.

¹⁰ L e h o t s k á , D.: *Príručka*, s. 283–284.

v dlhodobom využívaní stredovekých typárií u hodnoverných miest. V našich archívoch sa nachádza množstvo prameňov, ktoré potvrdzujú, že niektoré cirkevné inštitúcie využívali svoje staré pečatidlá ako najvyššieho garanta hodnovernosti dokumentu až neskoro do novoveku. Typické sú napríklad pečate Bratislavskej či Spišskej kapituly, ale i ďalších cirkevných inštitúcií, ktoré boli používané viac ako 500 rokov.¹¹

Z hľadiska formálneho využitia, v súvislosti s presadením papiera ako písacej látky, sa už tieto pečate až na výnimky nevyskytujú privesené na privilegiálnych listinách. Najčastejšie boli pritlačené priamo pod text listiny cez papierovú clonu (v podobe *litterae patentes*), respektíve mali uzatváraciu funkciu. Vo všetkých nám známych prípadoch bolo zachovávané, v uhorských hodnoverných miestach typické, používanie vosku prirodzenej farby.

Začiatok novoveku bol sprevádzaný množstvom prelínajúcich sa udalostí, ktoré do značnej miery skomplikovali, respektíve znemožnili činnosť hodnoverných miest. Za najzávažnejšie možno považovať vypuknutie reformácie, turecké nebezpečenstvo a sled viac ako sto rokov trvajúcich protihabsburských povstaní uhorskej šľachty. V 1. polovici 16. storočia sa začali množiť prípady, kedy kanonici a rehoľníci, ktorí utekali pred Turkami, vzali so sebou aj pečatidlo hodnoverného miesta. V roku 1550 panovník Ferdinand I. v reakcii na tento stav prikázal odovzdať takéto pečatidlá jemu alebo kráľovskému miestodržiteľovi.¹² Stále však existovalo nemálo hodnoverných miest, ktorých činnosť s určitými zmenami pokračovala naďalej. Pri vybavovaní agendy stále využívali staré pečatidlá. Z nášho prostredia sa takto stretávame s pritlačenými pečaťami na dokumentoch vydávaných Ostrihomskou kapitulou, sídliacou od roku 1543 v Trnave.¹³ K tomuto účelu bola využívaná menšia stredoveká pečať.¹⁴ U hodnoverných miest pri konventoch bola situácia oproti kapitulám zložitejšia. Mno-

¹¹ V r t e ľ , Ladislav: *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin 2003, s. 51.

¹² Porovnaj: „*Et quoniam compertum est, ex quibusdam capitulis, et conventibus nunc desertis unum, vel alterum canonicum, vel fratrem, incertis sedibus vagari; qui tamen sigillo, quod apud eos remansit, uti, et litera falsas obsignare non dubitent: § 1. Maiestas regia, sigilla huiusmodi desertorum capitulorum, et conventuum, undique conquiri curare; et donec ecclesiae refoventur, apud se retinere, vel apud dominum locumtenentem suum relinquere dignetur.*“. *Corpus iuris Hungarici*. Magyar törvénytár 1526 – 1608 évi. Budapest 1899, s. 290 (ďalej CIH I), Articulus (ďalej Art.) 61.

¹³ R a d v á n i , Hadrián: *Kolegiálna kapitula sv. Mikuláša v Trnave*. In: Zubko, Peter – Hišem, Cyril (Edd.). *Studia Academica Historiae Ecclesiae Cassoviensis V. Kapituly kanonikov*. Zborník príspevkov monotematického seminára s medzinárodnou účasťou z cirkevných dejín. Košice 13. marca 2003. Košice 2003, s. 104.

¹⁴ Pečať z r. 1771 je uložená v: Štátny archív Nitra (ďalej ŠA Ni), fond (ďalej f.) Prepozitúra v Novom Meste n. Váhom, Krabica (ďalej Kr.) 2.

hé z nich v 1. polovici 16. storočia zanikli. U niektorých sa však činnosť presunula na iné miesto. Napríklad v roku 1542 prestal pôsobiť Hronskobeňadický konvent vo svojom sídle. V roku 1544 funkciu tohto hodnoverného miesta prebrala Ostrihomská kapitula.¹⁵ I tak však vydávala listiny v mene Benediktínskeho konventu a naďalej používala III. typ stredovekého pečatidla Hronskobeňadického konventu.¹⁶ Zaujímavá sa vyvinula situácia v Turčianskom konvente so sídlom v Kláštore pod Znievom. Ten sa v polovici 16. storočia rozpadol a nový majiteľ panstva Révai prevzal pečať a protokol hodnoverného miesta. V roku 1586 získali konvent aj s predošlými funkciami jezuiti. Hoci im Uhorský snem v roku 1599 zakázal vykonávať činnosť hodnoverného miesta, povolil im pribrať na zabezpečenie jeho činnosti štyroch svetských kňazov a notára.¹⁷ Počas 17. a 18. storočia teda viedli hodnoverné miesto Turčianskeho konventu svetskí kňazi.¹⁸ V roku 1780 prevzala túto funkciu novozriadená Banskobystrická sídelná kapitula a vydávala listiny s pečaťou Turčianskeho konventu.¹⁹

Zaujímavým príkladom, ktorý ilustruje peripetie súvisiace so sťahovaním cirkevných inštitúcií a s nimi prepojených hodnoverných miest, predstavuje Jágerská kapitula. Tá bola po dobití Jágra Turkami v roku 1597 presťahovaná do Košíc, odtiaľ v roku 1609 do Trnavy a následne v roku 1613 do Jasova, aby sa v roku 1649 presťahovala späť do Košíc, kde sídlila až do začiatku 18. storočia, kedy sa vrátila späť do Jágra. Počas týchto sťahovaní kapitula všetko, čo súviselo s činnosťou hodnoverného miesta,

¹⁵ L e h o t s k á , D.: *Príručka*, s. 271.

¹⁶ Pečať z r. 1730 je uložená v: Diecézny archív Nitra (ďalej DA Ni), f. Súkromný archív nitrianskych biskupov (ďalej SaNb), signatúra (ďalej sign.) kapsa II (c), f. 11, n. 1.

¹⁷ Porovnaj: „§ 1. *Decretum est: ut conventus beatissimae virginis Mariae de Thurócz restauretur, et reformetur: § 2. Ac patres societatis Iesu, qui eam Thuroczensem praeposituram nunc possident: quator saeculares sacerdotes, cum notario ibidem teneant, qui executionum, et expeditionum literarum curam habeant: non autem ipis patres Iesuitae.*“. CIH I, s. 868, Art. 35.

¹⁸ Pečať z roku 1667 publikuje: ŠA Levoča (ďalej ŠA Le), f. Súkromný archív Spišskej kapituly (ďalej SaSk), Scrinium (ďalej Scr.) I, Kr. 1, fascikel (ďalej Fasc.) 3.

¹⁹ Porovnaj: „*Ad maiorem regnicolarum commoditatem procurandam, benigne aunuen- te sua maiestate sacratissima, status et ordines decreverunt, ut conventus B. M. V. de Thurocz, archivo adhuc a. 1780. ad capitulum Neosoliense translato, idem capitulum deinceps expeditiones nomine proprio faciat, et functiones quasvis, locis credibilibus competentes peregrat, ac sigillo, per suam maiestatem sacratissimam eidem benigne concessio, utatur. Functiones vero, et expeditiones, quas a tempore translationis memorati archivi, capitulum idem, nomine, et sub sigillo illius conventus peragebat, pro vigorosis habeantur.*“. K o v a c h i c h , Martinus. *Codex iuris decretalis ecclesiae Hungaricae*. Tomus I. Pestini 1815, s. 718, Art. IX. Pozri aj L e h o t s k á , D.: *Príručka*, s. 271.

nosila so sebou. Aby v spojení s týmito ťažkosťami nedošlo k zneužitiu autentickej pečate, rozhodla sa kapitula, aj v súvislosti s nariadením Uhorského snemu z roku 1597, vymeniť svoju pečať za novú.²⁰

Hoci viacero hodnoverných miest vykonávalo svoju činnosť ešte v 17. a 18. storočí, postupne sa ich význam a vplyv zmenšoval. K ich definitívnemu zániku došlo zákonným článkom 35 z roku 1874, kedy došlo k zriadeniu inštitúcie verejných notárov, čím sa definitívne končí činnosť týchto inštitúcií.²¹ Tento krátky exkurz poukazuje na to, v akých náročných podmienkach kancelárie hodnoverných miest v sledovanom období pracovali. Spomedzi nich sme vybrali dve, Nitriansku sídelnú (katedrálnu) a Spišskú kolegiálnu kapitulú, ktoré navzdory ťažkostiam, ktoré doba priniesla, vykonávali svoju činnosť viac-menej kontinuálne počas celého novoveku.

Pečatenie v Nitrianskej kapitule

Pre poznanie priebehu pečatenia v novovekých kapitulách nám poskytujú zaujímavé informácie kapitulné štatúty, ktoré sa často zaoberajú aj činnosťou hodnoverného miesta, s ktorým úzko súvisí aj používanie autentickej pečate. O pečatení v Nitrianskej kapitule hovoria Štatúty Nitrianskej kapituly, ktoré vydal biskup František Forgáč v roku 1602.²² Dozvedáme sa z nich, že úschovu pečatidla v sakristii mal na starosti kanonik – kustód. Kanonici, ktorí sa z vlastného rozhodnutia alebo nedbalosti nezúčastnili pečatenia, mohli byť potrestaní pokutou dvanástich zlatých. Výnimku tvorili len chorí kanonici, ktorí sa starali o potreby kapituly, alebo boli mimo kapituly s biskupom, a teda ich neúčast' bola odôvodnená. Pri pečatení a výkone exekúcií nemohli byť prítomní noví kanonici, ktorí nemali aspoň hodnosť

²⁰ Porovnaj: „§ 1. *Et conceditur; ut in executionibus, et expeditionibus, non secus, qua antea, in propria dioecesi procedere possit: § 2. Et quia sigilla eiusdem capituli depredita sunt; admittitur, ut nova conficiantur, in minori quantitate, quam prius fuerunt, ut futurae falsificationes praecaveantur.*“. CIH I, s. 826, Art. 38. Z u b k o, Peter: *Dejiny Košického arcibiskupstva I. Dejiny Košickej kapituly (1804 – 2001)*. Prešov 2003, s. 20–21.

²¹ L e h o t s k á, D.: *Príručka*, s. 271–272. M a y e r, M.: *Hodnoverné*, s. 117. N o v á k, J.: *Pečate*, s. 79.

²² Zaujímavá je zo sfragistického hľadiska šiesta hlava: „*O povinnostiach kanonikov pri spečatovaní, pri vypočúvaní svedkov, ako aj o používaní pečatí kapituly nitrianskeho chrámu pri úradnom výkone.*“. Štatúty publikoval: Ď u r ě o, Marek – N e m e š, Jaroslav (Edd.): *Miscellanea ecclesiastica Nitriensia I. Quellen zur Geschichte des Bistums Neutra*. Krakov 2007, s. 208–209.

subdiakona. Medzi ich povinnosti však patrilo prinášanie pečatidla na pečatenie.²³

Spomínané štatúty hovoria aj o tom, aké typy pečatí boli na začiatku 17. storočia v Nitrianskej kapitule používané. Píše sa v nich, že kapitula používa dve pečatidlá.²⁴ Jedno bolo autentické, okrúhleho tvaru, zobrazujúce sv. biskupa a mučenika Emeráma s arcibiskupským páliom. Používané bolo podľa starších zvykov iba na pečatenie privilégií, bolo staršie, kovové. Druhé pečatidlo bolo strieborné s vyobrazením sv. Andreja – Svorada so sekerou. Ním sa pečatili listiny týkajúce sa Nitrianskej kapituly (*litterae missiles*).²⁵ Tak ako o tom hovoria štatúty, kapitula skutočne používala stredoveké pečatidlo s vyobrazeným patrónom kapituly sv. Emerámom. Išlo o autentické pečatidlo, ktoré malo pri svojom vzniku úlohu menšieho pečatidla. V máji roku 1273 bola kapitula vyplienená vojskami českého kráľa Přemysla Otakara II. Pri tejto príležitosti bola zničená aj autentická pečať hodnoverného miesta pri Nitrianskej kapitule. Následne úlohu veľkej pečate prebralo pôvodne menšie pečatidlo.²⁶ To bolo používané na pečatenie autentických dokumentov počas stredoveku aj novoveku. Vo všeobecnosti o pečatení týmto pečatidlom v novoveku možno povedať, že všetky nám známe dokumenty boli spečatené pritlačenou pečaťou cez papierovú clonu, s použitím vosku prirodzenej farby tak, ako sa s tým stretávame aj u ostatných hodnoverných miest v tomto období. Aby pečať na papieri držala, bol používaný papierový prúžok prevlečený cez papier, na ktorý bola pečať pritlačená.²⁷

Štatúty spomínajú aj menšiu pečať. Jej identifikácia je však pomerne zložitá, keďže doposiaľ poznáme iba dva typy pečatí so zobrazeným spolupatrónom Nitrianskej kapituly, sv. Andrejom. Ich používanie sa nám, zatiaľ, podarilo dokázať až od konca 18. storočia. Vzhľadom na ich umelecké stvárnenie sa nedá predpokladať, že by vznikli v 17. storočí. Rovnako aj v ruke svätca nemožno identifikovať sekeru, ktorú spomínajú štatúty. Je dosť pravdepodobné, že ako ich vzor slúžilo staršie pečatidlo, možno aj to, ktoré spomínajú štatúty. Zaujímavé je, že obidva typy sa odlišujú len

23 Ďurčo, M. – Nemeš, J.: *Miscellanea*, s. 208.

24 Podobne používanie dvoch typov pečatidiel veľkého (*authenticum*) a menšieho (*non authenticum*) pečatidla v uhorských kapitulách spomína vo svojej práci aj: Szöreny, Ladislaus: *Manuale neocanonicorum seu praxis observationum capitularium. Tyrnaviae 1714, Caput XI. De sigillo capitulari ejusdem usu, ac proventibus sigillaribus*. Tam sa nachádzajú aj informácie o používaní pečatidiel, o ich obnovovaní, výmene a podobne.

25 Ďurčo, M. – Nemeš, J.: *Miscellanea*, s. 208–209.

26 Rábik, V.: *Pečať*, s. 109.

27 Mayer, M.: *Hodnoverné*, s. 120.

vo veľkosti a čiastočne aj stvárnením pečatného poľa. Väčšie pečatidlo bolo ozdobnejšie, menšie, vzhľadom na jeho rozmery, skromnejšie. Hlavný motív a legenda sú totožné. V oboch prípadoch sa stretávame s unikátnym zobrazením sv. Andreja, ktoré pravdepodobne nemá v súdobej ikonografii svätcov paralelu. Na hlave má svätec dvojrohú čiapku a v ruke drží palicu, alebo skôr žezlo. Presne sa doposiaľ nepodarilo dešifrovať skratky v ľavej strane majuskulného kruhopisu. Oba zistené typy pečate možno vzhľadom na ich podobu, ale aj spôsob používania, nazvať menšími pečaťami. Používané boli paralelne na pečatenie dokumentov, ktoré sa týkajú kapituly. Zatiaľ sa nepodarilo odhaliť súvislosť medzi typom písomnosti a použitím toho - ktorého typária.

Typy pečatí:

Veľká pečať Nitrianskej kapituly (od r. 1273) (obr. 1)²⁸

Rok: 1732

Tvar a veľkosť: okrúhla, ø 38 mm

Písmo: zmiešané majuskulné písmo, kapitála s unciálnymi literami (napr. litera E)

Obsah pečatného poľa: v pečatnom poli sa nachádza poprsie sv. Emeráma biskupa, s mitrou na hlave a nimbusom okolo nej, s berlou v ľavici a pravou rukou zdvihnutou na požehnanie. Vpravo od postavy sa nachádza písmeno S(anctus) a vľavo od biskupa: MEAREMVS²⁹

Legenda: + S(IGILLVM) • MINVS • CAPITVLI • EC(C)L(ES)IE • NITRIEN(SIS)

Spôsob spečatenia: vosk prirodzenej farby, prítlačená cez papierovú clonu

Edície pečate: Marsina 1971,³⁰ Mayer 1978,³¹ Takács 1992³²

I. typ menšej pečate Nitrianskej kapituly (obr. 2)³³

Rok: 1795

²⁸ Pečať je uložená v: Biskupský archív v Nitre (ďalej DA Ni) f. Súkromný archív Nitrianskych biskupov, sign. IV (c), f. 3, No. 5. Pre lepšiu zreteľnosť v obrazovej prílohe publikujeme stredoveký odtlačok toho istého pečatidla. T a k á c s , Imre: *A magyar-országi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest 1992, s. 74–75, č. 33. 2, tab. X.

²⁹ Rytéc chybné zamenil jednotlivé litery slova Emeramus.

³⁰ M a r s i n a , Richard (Ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Volumen 2. Bratislavae 1987, Tab. XXIII, č. 8.

³¹ M a y e r , M.: *Hodnoverné*, s. 119.

³² T a k á c s , I.: *A magyarországi*, s. 74–75, č. 33. 2, tab. X.

³³ Pečať je uložená v : DA Ni, f. Archív Nitrianskej kapituly (ďalej ANK), Kr. 34.

Tvar a veľkosť: okrúhla, Ø 28 mm

Písmo: majuskulné, novoveká kapitála

Obsah pečatného poľa: v pečatnom poli je umiestnená postava v šatách s dvojrohou čiapkou na hlave a palicou (?) v rukách

Legenda: S M C (ružička) || E (ružička) I I (N ?) • (ružička)

Prvé tri písmená by mohli vyjadrovať slová „Sigillum Minus Capituli“. Ďalšie písmeno má podobu obrátenej trojky, resp. písmena E, a za tým nasledujú dve písmena I I, resp. N. Tieto skratky by mohli znamenať pokračovanie legendy „Ecclesiae Nitriensis“.

Spôsob spečatenia: červený pečatný vosk, pritlačená

II. typ menšej pečate Nitrianskej kapituly (obr. 3)³⁴

Rok: 1797

Tvar a veľkosť: oválna, 38 x 32 mm

Obsah pečatného poľa: v pečatnom poli sa nachádza ovál, v ktorom na podstavci stojí postava v habite s dvojrohou čiapkou na hlave a palicou (?) v rukách. Medzi oválom a linkou oddeľujúcou legendu, sú umiestnené ornamentálne prvky.

Legenda: (slnko v krúžku, vlnovka) S • M • C (ružička) || (ružička) E (ružička) I I • (vlnovka)

Prvé tri písmená by mohli vyjadrovať slová „Sigillum Minus Capituli“. Ďalšie písmeno má podobu obrátenej trojky, resp. písmena E, a za tým nasledujú dve písmena I I, resp. N. Tieto skratky by mohli znamenať pokračovanie legendy „Ecclesiae Nitriensis“.

Spôsob spečatenia: červený pečatný vosk, pritlačená

Pečatenie v Spišskej kapitule

Podobne ako v prípade Nitrianskej kapituly, aj o pečatení listín v Spišskej kapitule množstvo zaujímavých informácií poskytujú štatúty kapituly. V tomto prípade sa ich najstarší zachovaný exemplár nachádza pripojený ku kanonickej vizitácii ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmaňa z roku 1629.³⁵ Hovorí sa v nich, že autentickou pečaťou boli z právnej nevyhnutnosti

³⁴ Pečať je uložená v : DA Ni, f. ANK, Kr. 21.

³⁵ Pečatením v rámci hodnoverného miesta sa zaoberá kapitola: „*O autentickéj pečati, jej ochrane a pečatení autentických listín.*“. Pozri: H r a d s z k y , Josephus: *Addimenta ad initia progressus ac praesentis status capituli ad sanctum Martinum e. c. de monte Scepusio olim collegiati sub iurisdictione archiepiscopi Strigoniensis nunc vero cathedralis sub proprio episcopo Scepusiensi constituti.* Szepesvárlja 1903 – 1904, s. 103–104.

pečatené autentické listiny. Pečať (typárium) bola ochraňovaná v sakristii kapitulného kostola sv. Martina. Podľa starobylého zvyku bola zamknutá pod dvoma zámkami. Kľúč od jednej z nich mal v ochrane kanonik – kustód a druhý kľúč ďalší z kanonikov. Ak bol kustód mimo kapituly, odovzdával svoj kľúč inému kanonikovi, ale nikdy nie tomu, ktorý mal v úschove druhý kľúč. Takisto aj v prípade, že kanonik, ktorý mal v úschove druhý kľúč bol vzdialený od kapituly, zanechával svoj kľúč v kapitule.³⁶ Listiny boli pečatené podľa poriadku po posvätných spevoch, po šiestej hodine, po skončení večpíer. V nevyhnutnom prípade mohlo prebehnúť pečatenie v prítomnosti minimálne dvoch kanonikov aj v dome. Inak mali byť pri pečatení všetci kanonici, ktorí boli prítomní v kostole. Pred samotným spečatením museli byť listiny dôkladne skontrolované, aby si nevyskytli žiadne chyby. V prípade pochybenia musela byť vykonaná korekcia, čo bolo úlohou kanonika – lektora. Až potom bola listina expedovaná notárom.³⁷

Na pečatenie listín vydávaných hodnoverným miestom, bol používaný II. typ stredovekej pečate Spišskej kapituly.³⁸ V nej je zobrazený svätý Martin, patrón kapituly sediaci na koni, ako sa delí o plášť so žobrákom, ktorý kľáči vedľa neho.³⁹ Vo väčšine prípadov ide o listiny z papiera. Pečať bola pritláčaná pod listinu do vosku prirodzenej farby cez papierovú clonu, ktorá mala pečať chrániť pred fyzickým poškodením. S iným spôsobom použitia tohto typária sme sa zatiaľ nestretli.

V 17. storočí sa začíname stretávať aj s menšou pečaťou kapituly. Primárne bola určená na pečatenie súkromných dokumentov kapituly. Spravidla bola k dokumentom pritláčaná buď cez papierovú clonu, alebo bez nej. Farba vosku bola vždy červená. Z ikonografického hľadiska došlo oproti podobe veľkej pečate k zásadným zmenám. Stretávame sa v nej tiež s postavou sv. Martina, ale tu už je zobrazený ako stojaca postava biskupa s príslušnými pontifikáliami. Na hlave má položenú biskupskú mitru a v ruke drží berlu. Kruhopsis pečate nespomína priamo, ale vyslovene len komentuje vyobrazenie v pečatnom poli – Svätý Martin biskup.

³⁶ H r a d s z k y , J.: *Addimenta*, s. 103.

³⁷ H r a d s z k y , J.: *Addimenta*, s. 103–104.

³⁸ Prvý typ pečate, s podobnou ikonografiou kapitula používala do r. 1288, kedy Kumáni kráľa Ladislava IV. vyplienili Spišskú kapitolu a odcudzili aj jej autentické pečatidlo. R á b i k , Vladimír: *Stredoveké cirkevné pečate spišskej proveniencie* : Sonda do problematiky. In: Gladkiewicz, R. – Homza, Martin (Edd.). *Terra Scepusiensis* : Stav bádania o dejinách Spiša. Levoča – Wrocław 2003, s. 328. J a v o š o v á , E. – K u z m í k o v á , M.: *Verejnoprávna*, s. 267.

³⁹ Stredovekými pečaťami spišskej kapituly sa zaoberá: R á b i k , V.: *Stredoveké*, s. 326–329.

Zaujímavú zmenu v podobe pečate spôsobila premena Kolegiálnej kapituly na Katedrálnu v roku 1776.⁴⁰ K dispozícii máme pečatidlo (pečiatkovadlo) datované rokom 1827. V ňom sa tiež nachádza postava sv. Martina, biskupa. V tomto prípade je ale jeho postava prevýšená kňazským klobúkom s desiatimi strapcami umiestnenými na šnúre z oboch strán. Ide o zaujímavú zmenu, ktorú možno dávať do súvislosti najmä s cirkevnou heraldikou. Kňazský klobúk so strapcami bol v 19. storočí už stabilnou súčasťou kňazského erbu. Od 18. storočia počet strapcov po stranách erbu vyjadroval hodnotu klerika v cirkevnej hierarchii. Šesť strapcov na každej strane symbolizovalo biskupa, desať strapcov arcibiskupa. Po desať strapcov v prípade pečate Spišskej kapituly má pravdepodobne pôvod v erbe biskupa Jozefa Bélika. Za jeho episkopátu vzniklo spomenuté pečatidlo, a práve tento biskup používal erb tvorený štítom a klobúkom s takýmto počtom strapcov. Zaujímavé je, že biskup Bélik takýto počet strapcov nad erbom používal protiprávne, keďže ako biskup mal nárok len na 6 + 6 strapcov. Počet strapcov v jeho erbe má však, pravdepodobne, pôvod ešte v erbe jeho predchodcu Michala Brigida, ktorý mal titul ľubľanského arcibiskupa. Z titulu spišského biskupa však takisto nemal na takýto počet strapcov nárok. Keď sa však vrátíme späť k pečati kapituly, ide o zaujímavú schému, keďže klobúk bol zobrazovaný zvyčajne nad erbovým štítom, a v tomto prípade je položený voľne nad svätca. Ide o špecifický prípad, ku ktorému sa doposiaľ nepodarilo nájsť paralelu. Prvýkrát sa na spišských pečatiach nestretávame s typickým slovom *sigillum*, ale *timbrum*. Nehovoriac o tom, že oproti menšej pečati Spišskej kapituly tu došlo k zásadnej zmene celého kruhopisu, ale i rozmerov pečate.⁴¹

Typy pečatí:

Veľká pečať Spišskej kapituly (obr. 4)⁴²

Rok: 1668

Tvar a veľkosť: okrúhla, Ø 55 mm

Písmo: zmiešané majuskulné písmo, kapitála s unciálnymi literami (napr. lítery B, E)

Legenda: + S(IGILLVM) • CAPITVLI • EC(C)LES(I)E • BEATI • MARTINI • DE • SCEPV

⁴⁰ K erigovaniu Spišskej diecézy, bulou pápeža Pia VI *Romanus pontitex*. z pôvodného Spišského prepoštstva došlo 13. marca 1776.

⁴¹ Štúdiá vznikla na základe grantového projektu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR VEGA č. 1/0610/13, s názvom: Spišské prepoštstvo na prelome stredoveku a novoveku.

⁴² Pečať je uložená v: ŠA Le, f. Piaristi, Kartón 1.

Obsah pečatného poľa: v pečatnom poli sa nachádza sv. Martin, sediaci na koni a pred ním kľáči žobrák, s ktorým sa delí o svoj plášť
 Spôsob spečatenia: vosk prirodzenej farby, pritlačená cez papierovú clonu
 Edície pečate: Mayer 1978,⁴³ Sedlák 1980,⁴⁴ Takács 1992⁴⁵

Menšia pečať Spišskej kapituly (obr. 5)⁴⁶

Rok: 1686

Tvar a veľkosť: okrúhla, Ø 28 mm

Písmo: majuskulné, novoveká kapitála

Legenda: • SANCTVS • MARTINVS • EPISCOPVS

Obsah pečatného poľa: v pečatnom poli sv. Martin, biskup, v plášti s mitrou na hlave, držiaci pred sebou v rukách berlu

Spôsob spečatenia: červený pečatný vosk, pritlačená cez papierovú clonu

Pečatidlo (pečiatkovadlo) Spišskej katedrálnej kapituly (obr. 6)⁴⁷

Rok: 1827

Tvar a veľkosť: okrúhla, Ø 69 mm

Písmo: majuskulné, novoveká kapitála

Legenda: * TIMBRUM CATHEDRALIS ECCLESIAE SCEPUSIENSIS

Obsah pečatného poľa: v pečatnom poli stojaci sv. Martin, biskup, v plášti s mitrou na hlave, držiaci pred sebou berlu. Nad ním sa vznáša kňazský klobúk s desiatimi strapcami na každej strane. Po stranách postavy je umiestnený rok 18 || 27

Edícia pečatidla: Olejník 2009⁴⁸

⁴³ M a y e r , M.: *Hodnoverné*, s. 120.

⁴⁴ S e d l á k , Vincent. (Ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Tomus I. Bratislaviae 1980, s. 547, č. 18.

⁴⁵ T a k á c s , I.: *A magyarországi*, s. 86–87, č. 46.2, tab. XV.

⁴⁶ Pečať je uložená v: Š A L e , f. SaSk, Scr. I, Kr. 1, Fasc. 3.

⁴⁷ Archív Spišskej kapituly, zbierka pečatdiel. Pečatidlo publikuje: O l e j n í k , Vladimír: *Pečiatka Spišskej kapituly*. In: N o v o t n á , Mária (Ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209–2009*. Spišský hrad, Spišská kapitula dve centrá v dejinách Spiša. Levoča 2009, s. 204–205. V komentári k typáriu sa uvádza, že už nešlo o pečatidlo, ale pečiatkovadlo, čo je vzhľadom na neskoré obdobie jeho vzniku a používania veľmi pravdepodobné.

⁴⁸ O l e j n í k , V.: *Pečiatka*, s. 207.

SEALING, IN MODERN TIMES, THE AUTHENTIC LOCATIONS FOR EXAMPLE SPIŠSKA AND NITRIANSKA CHAPTER

In the Hungarian Kingdom in the 13th century specific institutions, called credible places (*locus credibilis*) were created. Although they acted in religious convents and Chapters, their role was secular. They performed mostly those functions that were in the competence of public notaries in Western Europe. These credible places owned authentic seals, full authenticity of which was respected by secular and ecclesiastical forums. The main symbol of these institutions was the great (authentic) seal. The situation gradually changed in the Modern Period. Due to the influence of political, social and religious changes many religious institutions lapsed and vanished. Nevertheless, the functioning of many credible places was maintained until 1874, when they vanished and were replaced by public notaries. The credible places used their authentic seals also in the Modern Period. Many of them represented the original medieval *typariums*. Alongside them, smaller seals increasingly appeared. These were used by the institutions almost exclusively for sealing private documents of religious institutions. The smaller seals never attained the legal force of the great seal. The paper introduces seals of two ecclesiastical institutions: Nitra Residential Chapter and Spiš Collegial Chapter. Both institutions used large medieval seals. Alongside them, smaller seals with completely different conception of the sealing field appeared in the 17th century. There was a fundamental change in iconography in both institutions, but they always refer to the saint patrons of these institutions. While the natural colour sealing wax was almost always used for sealing by large *typariums*, small seals were imprinted in red wax. Unlike medieval documents, in the 17th and 18th century we observe almost exclusively imprinted seals instead of hanging seals. An interesting issue is a way of sealing, protection of the *typarium* and time and place where the documents were sealed. All this information can be obtained primarily from the preserved statutes of these Chapters. This allows us to understand more comprehensively the importance and status of these artefacts within sealing in the ecclesiastical institutions of the Modern Period.

Obr. 1. Veľká pečať Nitrianskej kapituly (od r. 1273)

Obr. 2. I. typ menšej pečate Nitrianskej kapituly

Obr. 3. II. typ menšej pečate Nitrianskej kapituly

Obr. 4. Veľká pečať Spišskej kapituly

Obr. 5. Menšia pečať Spišskej kapituly

Obr. 6. Pečiatidlo (pečiatkovadlo) Spišskej katedrálnej kapituly